

Medtem ko so – z ozirom na osnovni namen knjižice – navedene ocene in drobne napake več kot zanimarjive, je toliko bolj razveseljivo, da je Stopar pri opisu kulturnozgodovinskih spomenikov upošteval vse najnovejše izsledke konservatorske stroke: tako rezultate lastnega strokovnega dela (npr. razprava Mojster Friderik Beljaški in freske v celjski Marijini kapeli, ZUZ, Nova vrsta XXIV, Ljubljana 1988), kot tudi rezultate svojih strokovnih kolegov iz celjskega Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine. (Del teh izsledkov je v obliki konservatorskih poročil že objavljen v mlajših letnikih Varstva spomenikov.) Zaradi tega najdemo prav v tem delu Stoparjevega vodnika celo vrsto novosti, ki nam na drugačen način osvetljujejo bogato celjsko zgodovino.

Stoparjeva, v več kot berljivem jeziku napisana knjižica, je opremljena tudi s kvalitetskimi barvnimi fotografijami in pregledno karto najpomembnejših kulturnih spomenikov Celja. Ne glede na ilustracije, ki so pri tvrstnih publikacijah sicer izrednega pomena, pa je bistveno pomembnejša njena vsebina. vodnik o Celju in njegovih spomenikih namreč ne vsebuje zgolj osnovnih informacij o celjski zgodovini in kulturni dediščini, temveč nudi nekaj več. Seveda pa je obenem tudi lep dokaz, da bi morali kulturnozgodovinske vodnike vsakih nekaj let revidirati.

Janez Cvirn

Slavka Ložar, **Stare gostilne in gostilničarji v novomeški občini**. Novo mesto, 1991. 268 strani.

Med slovenskimi zgodovinarji že nekaj časa poteka diskusija o nujnosti modernizacije znanstvenih metod in nujno potrebni širitvi na nova raziskovalna področja. Nekoliko poenostavljeno se njihove kritične pripombe reducirajo predvsem na kritiko dosejanega dela zaradi zapostavljanja obravnavanja vsakodnevnega življenja naših ljudi. Pri tem malo ali nič ne pomagajo ugovori, da ravno tega v našem zgodovino pisju niti ni tako malo. Je že tako, da ljudje radi nasledajo modnim kričačem. Spominjam se nekega ljubljanskega filozofa, ki je pred nekaj leti na posvetovanju o zgodovino pisju v naši družbi v prostorih Slovenske matice solil pamet navzočim, ne da bi vedel, katere strokovne zgodovinske revije izhajajo v Sloveniji. Res je sicer, da je bila pri nas desetletja privilegirana politična zgodovina, vendar bodimo poštene in priznajmo, da le nekega obdobja. Te so se lotevali številni, zlasti tudi nezgodovinarji, ki so poskrbeli, da so njihova dela hitro izšla in prejela tudi različne bogate nagrade. Pravi strokovnjaki v tem cirkusu niso sodelovali ali pa so bila njihova dela prezrta. Zgodovinska stroka ima žal to smolo ali srečo, da si večina misli, da nanjo lahko kompetentno posega. Prvo velja predvsem za politično zgodovino, drugo pa za ostala področja. Izjeme so kot vedno in povsod.

Slavka Ložar sodi med srečne primere. Formalno ni zgodovinarica, kot dolgoletni tesni sodelavki prof. Janka Jarca v Dolenjskem muzeju pa ji lahko popolnoma zaupamo. Obvlada metodo in tehniko zgodovinske vede, kot hči lastnika znamenite novomeške Košakove gostilne pa temeljito pozna tudi predmet raziskovanja. Zdi se, kot da je bila naravnost poklicana, da opravi to delo. Gostilna nikoli ni bila le lokal, v katerem je nekdo izvrševal obrt. Bila je družabno, politično, kulturno in gospodarsko središče kraja, tu so zapili ali pravilneje počastili rojstva, poroke in smrti, tu so kupčevali in prodajali, tu so bogateli in propadali, tu so nastajala večna prijateljstva in smrtna sovraštva, tu so nastajala velika kulturna podjetja, pa tudi največje politične barabije.

Po uvodu, v katerem nam avtorica v splošnih potezah opiše življenje v gostilnah, njihovo opremo, ponudbo in nekatere vrste družabnega življenja, prehaja na krajevne opise. Iz Novega mesta nas v nekakšnem krogu vodi po sedanji občini, ki je ena največjih na Slovenskem, ki ima kraje, kjer ne bo nikoli turizma, in kjer so naselja, kjer se s to dejavnostjo ukvarjajo že nekaj stoletij. Ravno razprostranjenost obravnavanega prostora daje knjigi bistveno večjo vrednost kot bi smeli soditi zgolj po naslovu. Nekatera spoznanja, ki nam jih daje, veljajo namreč za večino slovenskega ozemlja. Izjema so seveda kraji, ki so ležali ob tako prometni smeri, kot je bila Dunaj–Trst oziroma Reka. Naslednji vtis, ki ga dobimo ob branju knjige je, da se je takega dela potrebno lotiti s precejšnjim predznanjem oziroma dokaj široko izobraženostjo. Že zgoraj smo navedli, kaj se je vse v gostilnah dogajalo, poznati pa je treba tudi zgodovino kraja. Stavbo hotela »Pri solncu« v Novem mestu je zgradil znani literat Matija Kastelic, v njej je bilo leta 1849 ustanovljeno Kazinsko društvo, v njej so kot prvi na Slovenskem igrali leta 1848 Linhartovega Maticka. V gostilni »Pri kroni« je bilo ustanovljeno leta 1848 Slovensko društvo, na njej je zavihrala prva slovenska zastava v Novem mestu. V Brunerjevi gostilni na Bregu so leta 1865 sklenili ustanoviti čitalnico, v njej so organizirali nabirke za gradnjo Narodnega doma; tu je bil 1896 prvi socialdemokratski shod, tu se je 1899 rodil Božidar Jakac. Številne pomembne dogodke navaja avtorica tudi ob prikazu gostiln v drugih krajih. Zato mimo njene knjige ne bo mogel tisti, ki ga zanima preteklost krajev kot so Šentjernej, Dolenjske Toplice, Žužemberk . . . Opozorimo naj samo na fotografijo »ekstracimra« nekdanje Majzljve gostilne v Beli cerkvi, katere lastnik je bil ded našega pokojnega prof. Frana Zwittera. Na steni visi deset (!) časopisov. Danes kraj še gostilne nima, kaj šele človeka, ki bi imel naročenih toliko časopisov!

Če odmislimo odsotnost starejših podatkov iz zgodovine Dolenjskih toplic, je delo Slavke Ložar doslej najpomembnejše delo o zgodovini turizma na Dolenjskem.

Najbolj pomemben pa je tisti vidik knjige, kjer je prikazano gostilničarstvo predvsem kot obrt. Že številčnost gostiln, tako v mestu kot na podeželju, zastavlja mnoga vprašanja o življenju in delu naših prednikov. Številna dejstva, ki jih je zbrala avtorica, zavračajo prenašane sklepe o razširjenosti pijačevanja v preteklosti. Vidimo, da gre predvsem za gospodarsko dejavnost, ki je v večini primerov rezala dokaj negotov kos kruha, in da je bilo za boljše in varnejše življenje zelo pomembno združevati gostilničarstvo še z nekaterimi drugimi obrtni. Večina »birtov« je bila v prvi vrsti kmetov, posestnikov. V mestih so bili pogosto tudi mesarji, trgovci, zastopniki pivovarn, prodajalci tobaka, sodavičarji, prevozniki, klo-

bučarji, peki (ti so prodajali tudi žganje), mehaniki, lastniki javnih tehtnic . . . Po vaseh so gostilničarstvo pogosto kombinirali z mesarijami, trgovinami, žagami, mlini, usnjarnami, vinsko in lesno trgovino . . . Mnogi gostilničarji so dodatno služili tudi s posojanjem denarja.

Obžalovati moramo, da avtorici ni uspelo zbrati podatkov za starejša stoletja, saj se je morala omejiti predvsem na 19. stoletje. Iz številnih primerov lahko ugotovimo zanimivo nasprotje. Na eni strani silijo v to dejavnost ljudje, ki so želeli varno naložiti drugod zaslužen denar (kočevski krošnjarji, ameriški povratniki, celo nekateri intelektualci, ki pa so gostilne oddajali v najem), na drugi strani se je oprijemljejo ljudje, ki so že polno zaposleni na drugih področjih. Gostilničar Zorko iz Družinske vasi v neposrednem sosedstvu Šmarjeških toplic je imel npr. 50 ha zemlje, žago, mlin, kovačijo, bil je vinski trgovec, hkrati pa še gostilničar in celo eden začetnikov turizma v tem delu Dolenjske. Vidimo, da so se gostilničarstva oprijemali tudi tisti podjetneži, ki so odkrili, da gostilna več nosi v kombinaciji z drugimi dejavnostmi, ki privabljajo ljudi, predvsem pa takrat, ko drugega dela ni mogoče opravljati: zvečer, ob nedeljah in praznikih. Razmeroma malo je bilo gostiln, ki so nastale zaradi specifičnih potreb okolice: furmanstvo, priprega, pošta, sejmi, žegnanja, turizem in izletništvo. Zanimivo pa je, da so bile ravno te najbolj žilave. Na nastanek gostiln so lahko vplivali tudi kratkotrajni dogodki, npr. gradnja dolenske in belokranjske železnice, obnova pleterskega samostana.

Ne glede na vse hibe te dejavnosti in poklica pa je vendar treba priznati, da je ravno med gostilničarji zrastle mnogo »ljudskih voditeljev«. Uspešen gostilničar je bil človek, ki so mu ljudje hitro zaupali, zlasti glede funkcij, ki so zahtevale čas. Matevž Grašič, ki je leta 1848 zmagal v novomeškem volilnem okraju za dunajski parlament, kjer je veljal za zastopnika kmetov, je bil gostilničar v Mirni peči. Jožef Zagorc iz Šentjerneja se je tudi potegoval za politične funkcije in je bil kasneje deželni poslanec, gostilničar, lesni manipulant in dopisnik Novic. Koliko je bilo med njimi županov! Jožef Zurr-Štembur iz Kandije (sedaj Novo mesto) je bil kar 25 let župan največje slovenske občine Šmihel-Stopiče. Kot politično dokaj samostojnim in neodvisnim osebnostim jim je posebno pozornost posvečala socialistična oblast in jih s socialističnim zakupom v začetku petdesetih let, kasneje pa zlasti z drakonskimi sanitarno-higienskimi predpisi skoraj uničila.

Knjiga Stare gostilne in gostilničarji v novomeški občini Slavke Ložar je delo, ki bo zadovoljilo tako tiste, ki želijo brati o vsakdanjem življenju naših prednikov, kot one, ki bi radi поблиže spoznali to gospodarsko dejavnost. Avtorica je opravila številne terenske ogledne in pokazala veliko uspešnost pri izrabi ustnih in pisanih virov. Posebno koristno je uporabila nekatere memoarske zapise pa tudi Trdinove zapiske. Ravno pri njih pa je pokazala, kako jih je treba brati. Mnogi nasadajo njegovim čenčam. Mož je gostilne dobro poznal, žal pa številni bralci ne razumejo, da razgovori v njih običajno niso dobri prijatelji resnice. V nasprotnem primeru kot eno najpomembnejših prizorišč političnega življenja sploh ne bi mogle obstajati!

Stane Granda

Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike, 11. zvezek. Ljubljana : Slovenska matica, 1991. 247 strani.

Pred nami je enajsti zvezek Zbornika za zgodovino naravoslovja in tehnike. Kot prejšnji je tudi ta razdeljen na dva dela, na Razprave in Gradivo. Prvi članek v okviru Razprav je prispevek Petra Borisova in Antona Dolenca Razvoj sodnomoedicinskega izvedenstva v Evropi in na nekdanjem Kranjskem. Razprava je prva take vrste v Sloveniji. Govori o dejstvu, da se je pravo že zgodaj zavedlo, da je za pravično razsojanje odvisno tudi od medicinskega znanja, ko je treba odločiti o zapletenih primerih umorov in samomorov. Od Krvnega reda Karla V (CCC) dalje sta se ti dve znanosti vse bolj povezovali. Tako pravno kot tudi sodnomoedicinsko znanje sta se izpopolnjevala in prišla do današnje stopnje. Sodobnemu toku takratne Evrope je sledila tudi nekdanja Kranjska od Krvnega reda Karla V dalje. Tudi pri nas so se pojavile osebnosti, ki so pripomogle k razvoju sodne medicine. Razprava sega do bližnje preteklosti.

France Adamič je v razpravi Razvoj agrotehničnih znanosti na Slovenskem spregovoril o spoznavanju različnih rastlinskih bolezni in škodljivcev v letih 1830 do 1950. Seveda je govora tudi o njihovem uničevanju in odpravljanju. Našteti in predstavljeni so različni pripomočki, ki so bili v tistem času na voljo. Za uspešen razvoj kmetijstva bi morale skrbeti kmetijske šole, ki so na Slovenskem nastajale v drugi polovici 19. stoletja. Ob vsem navdušenju nad uničevanjem škodljivcev je pa značilno mnenje Franca Schollmayerja iz leta 1869, ki govori o tem, da nobeno sredstvo, ki ga uporablja človek, ni dovolj učinkovito, da bi preprečilo škodo, razen ptičev, ki uničujejo mrčes. Namesto varstva človek s svojim ravnanjem naravo uničuje, lovi ptiče in s tem podira »enakomerno celoto, ravnotežje v naravi«.

Branko Ozvald je napisal prispevek Ljubljčanin baron Anton Codelli – eden najplodovitejših izumiteljev na Slovenskem. Skušal je predstaviti barona Codellija kot izumitelja, žal pa se je članek razrasel bolj v zgodovino družine Codelli in njenih problemov, kot pa v razpravo o izumih barona Antona Codellija.

Sandi Sitar je prispeval razpravo z naslovom Slovensko letalsko pionirstvo. Najprej je razložil pojem pionirstva na področju letalstva, nato sledi kratak pregled razvoja v svetu, temu pa seveda dogajanje na Slovenskem. Avtor ugotavlja, da v pionirskem času letalstva Slovenci niso bistveno zaostajali za razvojem v svetu (tu upošteva tudi Slovence, ki so živeli in delali zunaj ožje domovine). Zaostanki pa so se začeli kopiciti ob večjem razmahu letalstva in ob organiziranju rednih letalskih prog. V članku je predstavljena tudi socialna in izobrazbena struktura pionirjev letalstva pri nas. Zanimiv je prikaz njihovih poizkusov, da bi svoje znanje s področja letalstva zavarovali s patenti ali pa iz tega kovali kapital. To poslednje se je posrečilo le enemu, pa še ta je prešel meje Avstro-Ogrske in se uveljavil v Evropi.